

2. TURGUT REİS VE TÜRK DENİZCİLİK TARİHİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU (1-4 KASIM 2013)

**2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF TURGUT REIS
AND TURKISH MARITIME HISTORY
(1-4 NOVEMBER 2013)**

BİLDİRİLER

CİLT III

Editörler

Cihan Yemişçi
Tarık Eray Çakır
Mustafa Gürbüz Beydiz
Cezmi Çoban

Bodrum Belediyesi

2. TURGUT REİS VE TÜRK DENİZCİLİK TARİHİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
2nd INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF TURGUT REIS AND TURKISH MARITIME HISTORY

BİLDİRİLER

Editörler

Cihan Yemişçi
Tarık Eray Çakır
Mustafa Gürbüz Beydiz
Cezmi Çoban

Logo Tasarım

Ergün Sazak

Ön ve Arka Kapak Tasarımı

Serhat Ergün

BASKI YILI

Haziran 2015

TAKIM NUMARASI: 978-605-65560-1-2

ISBN: 978-605-65560-4-3

YAYINCI SERTİFİKA NO: 31712 / 05.03.2015 - 05.03.2019

BASKIYA HAZIRLIK ve BASKI:

Halikarnas Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Merkez Mah. Gazderesi Cad. No: 21/2 Konacık / Bodrum - Tel: 0 252 317 02 91

YAZIŞMA ADRESİ:

Bodrum Belediyesi
Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü
Çarşı Mahallesi
Neyzen Tevfik Caddesi No: 1
48400 Bodrum

Telefon: 0 252 382 30 19-20 / **Belgeç:** 0 252 316 10 09

www.bodrum.bel.tr / info@bodrum.bel.tr
www.turgutreissempozyum.org

Referans gösterilmeden alıntı yapılamaz.

2. TURGUT REİS VE TÜRK DENİZCİLİK TARİHİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

2ND INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF TURGUT REIS AND TURKISH MARITIME HISTORY

SPONSOR VE DESTEKÇİLER SPONSOR AND SUPPORTERS

2. TURGUT REİS VE TÜRK DENİZCİLİK TARİHİ ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
2nd INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF TURGUT REİS AND TURKISH MARITIME HISTORY

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMITEE

Mim Kemal ÖKE	(Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi)
Abdalaziz M. AWADALLAH ...	(Prof. Dr., El-Ezher Üniversitesi - MISIR)
Abdulhalik BAKIR	(Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Adnan ÇEVİK	(Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Ahmet YİĞİT	(Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Akif FARZALIEV	(Doç. Dr., St. Petersburg Devlet Üniversitesi - RUSYA)
Ali Fuat ÖRENÇ	(Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)
Cengiz TOMAR	(Doç. Dr., Marmara Üniversitesi)
Dejanirah COUTO	(Prof. Dr., Ecole Pratique des Hautes Etudes, FRANSA)
Eloy Martin CORALLES	(Prof. Dr., Universitat Pompeu Fabra - İSPANYA)
Erhan AFYONCU	(Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)
Gülay ÖĞÜN BEZER	(Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)
Hamdi ŞAHİN	(Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi)
Mahmut AK	(Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi)
Maria Pia PEDANI-FABRIS	(Prof. Dr. Università ca Foscari Venezia - İTALYA)
M. Münir ATALAR	(Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Mehmet Yaşar ERTAŞ	(Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi)
Mualla UYDU YÜCEL	(Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi)
Murat ARSLAN	(Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi)
Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI	(Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)
Mustafa ŞAHİN	(Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi)
Muzaffer DOĞAN	(Prof. Dr., Marmara Üniversitesi)
Numan ELİBOL	(Prof. Dr., Osmangazi Üniversitesi)
Oktay DUMANKAYA	(Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Özlem KUMRULAR	(Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi)
Robert BACALJA	(Prof. Dr., University of Zadar - HIRVATİSTAN)
Selahattin DÖĞÜŞ	(Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Yüksel ÇELİK	(Doç. Dr., Marmara Üniversitesi)
J.L. BACQUÉ-GRAMMONT	(Prof. Dr., Directeur de recherche émérite au Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) – FRANSA)

OTURUM BAŞKANLARI / CHAIRS

Adnan ÇEVİK (Doç. Dr.)	Mahmut AK (Prof. Dr.)
Ahmet YÖRÜK (Prof. Dr.)	M. Münir ATALAR (Prof. Dr.)
Alaybey KAROĞLU (Prof. Dr.)	M. Yaşar ERTAŞ (Prof. Dr.)
Ali Fuat ÖRENÇ (Doç. Dr.)	Mualla UYDU YÜCEL (Prof. Dr.)
Dejanirah COUTO (Prof. Dr.)	Murat ARSLAN (Prof. Dr.)
Eloy Martin CORALLES (Prof. Dr.)	Mustafa ŞAHİN (Prof. Dr.)
Ergün Lafli (Prof. Dr.)	Muzaffer Metin ATAÇ (Em. Ora.)
Ertuğrul ÖNALP (Prof. Dr.)	Nesimi YAZICI (Prof. Dr.)
Gülay ÖĞÜN BEZER (Prof. Dr.)	Robert BACALJA (Prof. Dr.)
Hamdi ŞAHİN (Doç. Dr.)	Selahattin DÖĞÜŞ (Doç. Dr.)
Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT (Prof. Dr.)	Yüksel ÇELİK (Doç. Dr.)

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMITEE

Mehmet DİNÇBERK (Turgutreis Belediye Başkanı)
Mim Kemal ÖKE (İstanbul Ticaret Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi)
Gülay ÖĞÜN BEZER (Marmara Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı)
Adnan ÇEVİK (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi AKMEDAM Başkanı)
Yusuf Ziya TENGİZ (Kadir Has Üniversitesi Dış Ticaret Bölüm Başkanı)
Tarık Eray ÇAKIR (Turgutreis Belediyesi Meclis Üyesi)
Pembegül YILDIZ (Turgutreis Belediyesi Yazı İşleri Müdürü)
Serhat ERGÜN (Turgutreis Belediyesi Şevket Sabancı Kültür ve Sanat Merkezi)
Yaşar TAŞLICALI (Turgutreis Belediyesi)
Cihan YEMİŞÇİ (Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü)
Mustafa Gürbüz BEYDİZ .. (Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi)
Fatma Aysel DINGİL (İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü)
Gözde SAZAK (İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü)
Ebru ZEREN (İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü)

AKADEMİK SEKRETERYA / ACADEMIC SECRETERIA

Cihan YEMİŞÇİ (Marmara Üniversitesi Araştırma Görevlisi)
Mustafa Gürbüz BEYDİZ . (Çankırı Karatekin Üniversitesi Öğretim Görevlisi)
Tarık Eray ÇAKIR (Turgutreis Belediyesi Meclis Üyesi)

TURGUTREİS BELEDİYESİ - SEMPOZYUM ORGANİZASYON EKİBİ

MANICIPALITY OF TURGUTREİS - SYMPOSIUM ORGANIZING TEAM

Ali KESER	Melis İSTEKLİ
Akın BAĞCI	Ömür KARAKALLE
Bade KIRTAY	Özgül ÖZDURMUŞ
Burbuys İSTEKLİ	Pınar MUSLU
Cavit İSTEKLİ	Selahattin TETİK
Cezmi ÇOBAN	Serhat ERGÜN
Damla Ornay KURT	Sinan VİZİK
Evren ALTELLİ	Şenol KAYA
Eda Hülya TEKİN	Yeliz BATMAZ
Hakan Osman AYBEY	Zeynep ÖZŞEKER

SİMÜLTANE ÇEVİRMENLER / SIMULTANEOUS TRANSLATORS

Pelin DİRİN
Melisa ROMAN
Esin ASLAN
Bahar ERİŞ
Cansu KAPTANER

SİMÜLTANE ÇEVİRİ - SES VE GÖRÜNTÜ SİSTEMLERİ SIMULTANEOUS TRANSLATION - AUDIO & VISUAL SYSTEMS

Sistem Vizyon
İstanbul - TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

ESKİÇAĞ'DA ANADOLU VE DENİZCİLİK, SUALTI ARKEOLOJİSİ

Ahmet BİLİR

Antik Çağ'da Korsanlığın Kilikya Ekonomisine Etkisi 12

Serkan GÜNDÜZ ve Oktay DUMANKAYA

Antik Liman Kentlerinde Sualtı Araştırmalarının Önemi:

Asar Adası Örneği 24

Oktay DUMANKAYA

Salih Adası (Karyanda Antik Kenti ?) Liman Araştırması 42

Erdoğan ASLAN ve L. Ufuk ERDOĞAN

Kekova Sualtı Arkeoloji Araştırmalar 70

Öğül Emre ÖNCÜ ve Seçkin EVCİM

Lykia'da Bir Liman Kenti: Olympos 94

Güzin ÖZKAN BİLİR

Sikkeler Işığında Anadolu Kıyılarındaki Antik Deniz Fenerleri 112

T. Mikail Patrick DUGGAN

From Mid October To The End Of March –

Winter Voyaging In The Medieval Mediterranean 124

TÜRK KÜLTÜR TARİHİNDE SU VE DENİZ

M. Ebru ZEREN

Maniheist, Budist ve Hristiyan Türklerde Su İle İlgili İnançlar 136

Gözde SAZAK

Suyun Türklerle Buluşmasına Görseller Üzerinden Kısa Bir Bakış 158

Okay SÜTÇÜOĞLU

Sualtındaki Türkler 186

KÜLTÜR VE SANATTA DENİZ

Erkan ŞİMŞEK

Uçan Hollandalı (Hayalet Gemi) ya da
Fırtınalı Denizde Ölümün Dişi Sendromu 208

Göknur GÜRCAN

Medusa'nın Salı ve Sanat Tarihi'nde Deniz Konulu Belgesel Resimler 218

Sadık TÜRKSAVAŞ

Düşler Denizine Açılan Bir Akıl-Kahramanı'nın Seyir Defteri
veya Odysseus'un Bilinç-Altındaki Tethys 222

Hakan DEĞİRMENCİ

Ziya Hanhan'ın "Denizler Delisi" Romanında Türk Leventleri ve Denizcilik 238

Togay ŞENALP

Sinemada Kaptan Karakterleri ve Turgut Reis 246

Mustafa Gürbüz BEYDİZ

Osmanlı Minyatür ve Ağaç Sanatında Nuh'un Gemisi İkonografisi 264

**MENTEŞE BÖLGESİ, MUĞLA VE
BODRUM YEREL TARİH VE KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI****Ahmet YİĞİT**

19. Yüzyıl Saralos Kazasında Nüfus ve Lakaplar 280

Hasan DEMİRTAŞ

Hurufat Defterlerine Göre Serulus Kazası Vakıfları ve Vakıf Eserleri 326

Hüseyin MUŞMAL ve Raziye ARICI

Hurufat Defterlerine Göre Meğri (Fethiye) Kazası'ndaki
Tekke, Zaviye ve Medreseler 348

Tuncay ÖĞÜN

Temettuat Defterlerine Göre 19. Yüzyıl Ortalarında Seralos Kazası 366

Bircan KAYMAKÇI

Menteşe Mütesellimi Çavuşzâde Hacı Ebu Bekir Ağa 394

Mehmet ZEREN

İtalyan İşgal Kuvvetlerinin Bodrum Kalesi ve Civarında Tarihi Eserleri
Yağmalama Hareketleri (1919-1920) 404

Mustafa HERGÜNER

2. Dünya Savaşı'nda Fransız Gemilerinin İlticası ve Bodrum 414

Cezmi ÇOBAN ve Zeynep ÖZŞEKER

Turgutreisli Bir Deniz Şehidi: Emin Süzen (1931 – 1953) 424

Recep ARSLAN

Cumhuriyet Dönemi'nde Bodrum ve Marmaris'te Süngercilik (1923-1960) 460

Sibel ZEREN

19. Yüzyıl Sonları İle 20. Yüzyıl Başlarında Bodrum ve Adalar Denizi'nde
Scaphandre (Iskafandira) Sistemiyle Sünger Avcılığı Tartışmaları 468

Ali Abbas ÇINAR

Akyaka Balıkçılık Kooperatifine Bağlı Teknelere Verilen Adların
Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi 488

Hür Kamil BİÇİCİ

Turgutreis ve Ortakent'te Bulunan Takı Tasvirli Mezar Taşları 496

SALİH ADASI (KARYANDA ANTİK KENTİ ?) LİMAN ARAŞTIRMASI

SALIH ISLAND (THE ANCIENT CITY OF KARYANDA?) HARBOR RESEARCH

Oktay DUMANKAYA*

Özet:

Bu makalenin konusunu Muğla ili, Bodrum ilçesi idari sınırları içerisinde yer alan Salih Adası (Karyanda Antik Kenti ?) liman yapıları oluşturmaktadır. Söz konusu adanın kıyı hattında, ada limanı ile ilişkili birçok yapı kalıntısı tespit edilmiştir. Bu yapı kalıntılarının Hellenistik ve Geç Antik Çağ'a ait olduğu görülmektedir. Tespit edilen liman yapılarının bölgedeki diğer örnekler ile karşılaştırmaları, tarihlendirmeleri ve bu yapı kalıntılarının hangi kente ait olduğunun sorgulanması makalenin konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bodrum Yarımadası, Salih Adası, Karyanda, Sualtı Arkeolojisi, Antik Liman Yapıları.*

Abstract:

This article concerns with the harbour structures that Salih Island shoreline located in the Province of Muğla, district of Bodrum (The ancient city of Karyanda ?). Many remains of structures associated with the harbor have been identified at the costal line of the island. These structures might be dated back to the Hellenistic and late ancient period. Comparisons of identified harbor structures with other harbor structures in the region, dating of the structures and questioning of which city they belong to are the subject of this article.

Key Words: *Bodrum Peninsula, Salih Island, Caryanda, Underwater Archaeology, Ancient Harbor Structures.*

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kahramanmaraş-TÜRKİYE / Assist. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Sciences and Letters, Department of Archaeology, Kahramanmaraş-TURKIYE; (oktay_dumankaya@hotmail.com).

Araştırma sırasında desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa Şahin, Prof. Dr. İ. Hakan Mert, Yrd. Doç. Dr. Derya Şahin, Öğr. Gör. İlke Ekizoğlu, Arş. Gör. Serkan Gündüz, Arş. Gör. Berkay Dinçer, Arkeologlar; Güner Özler, Hazal Çıtakoğlu, Mustafa Uğur Ekmekçi, Faruk Yolsal ve Semih Togan'a teşekkürü borç bilirim.

SALİH ADASI (KARYANDA ANTİK KENTİ ?) LİMAN ARAŞTIRMASI

Oktay DUMANKAYA

Antik Dönem deniz ticaretinde kavşak noktalarda kurulmuş Salih Adası gibi ada kentleri,¹ gelirlerinin büyük bölümünü deniz ticaretinden elde etmiştir. Bu tür ada kentlerinin, anakara ile bağlantılarını sağlayan tek unsur hiç şüphesiz ki gemilerdir. Antik Dönem deniz ticaretinin gelişimine paralel olarak gemilerin gelişimi hızlanmış, çeşitliliği artmıştır. Elbette ki Antik Dönem gemilerinin yüklerini boşaltabileceği, barınma, ikmal ve bakımlarının yapılabilmesi için liman yapılarına ihtiyaç duyulacaktır.

Deniz ticareti ve Antik Dönem gemi teknolojilerinin gelişiminin hızlanması; ihtiyacı karşılayan liman komplekslerinin yapılmasını tetiklemiştir. Günümüze kadar antik limanlar üzerinde birtakım araştırmalar yapılmış olmasına rağmen; araştırma yapılmamış birçok liman kenti bulunmaktadır. Bu bağlamda, Myndos ve Bargilya arasında bir liman kenti olarak kurulduğu bilinen Karyanda'da (Sıralık mevki-Salih Adası); günümüze kadar birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen, kent limanı ve liman yapılarına yönelik sualtı araştırması yapılmamıştır. Karyanda Antik Kenti limanı ve liman yapılarının nitelikleri ve hangi döneme ait olduklarının sorgulanması amacıyla yapılmış bu çalışma, antik kente ait kapsamlı ilk liman araştırması özelliğini taşımaktadır. Araştırma sırasında tespit edilmiş mekanlar, makalede yer alan plan üzerinde (Yapı) "Y" kodu ile diğer yapılar kendi isimleri altında kodlanarak verilmiştir.

Tarihi ve Konumu

Salih Adası, Muğla ili Bodrum ilçesi idari sınırları içerisinde, Güvercinlik koyunun karşısında yer almaktadır.² Adaya en kolay ulaşım Güvercinlik'den kiralanan balıkçı tekneleriyle sağlanır. Salih Adası ve anakarada Sıralık mevki (bugün bir ticari işletmenin olduğu koydaki kalıntılar), geçmiş dönem araştırmacıları tarafından Karyanda Antik Kenti olarak yorumlanmıştır. Antik kaynakların verdiği bilgi Karyanda'nın Myndos ve Bargilya Antik kentleri arasında bir liman kenti olduğu yönündedir. Dolayısıyla yerleşimin

¹ Girit, Kos, Rodos benzer ada kentleri örneklerindendir. Ada kentlerinin ticari faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ersin Doğer, *Antik Çağda Amphoralar*, Sergi Yayınevi, İzmir 1992, s. 71-79; Adnan Diler, "Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri", *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1993, s. 505-520.

² Salih Adası; 37° 9'21.00"K enleminde, 27°31'12.02"D boylamında yer almaktadır. Ada üzerinde yapılan araştırmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile *Bodrum Yarımadası Antik Limanları* başlıklı doktora tezi çerçevesinde araştırılmıştır. Ancak; Bodrum Yarımadası çevresi adaları söz konusu tezin kapsamı dışında tutulmuştur.

tarih sahnesine çıkışı en azından bu iki kentle paralel olmalıdır. Strabon, Halikarnassos Yarımadası'nda Karyandalıların da yaşadığını, aynı adı taşıyan bir adada bulunduklarından bahsetmektedir.³ Ünlü kaptan ve kaşif Skylax'ın⁴ da yaşadığı yer olan Karyanda'nın, İ.Ö. 4. yüzyıl ortalarında Mausolos'un Synoikismos politikası sonucu Halikarnassos'un kurulmasında da rol oynadığı düşünülmektedir.⁵ Hellenistik Dönem'in başlarında Karyandalıların, yaşadıkları adayı terk ettikleri ve "Karyanda Gölü" olarak adlandırılan bir gölün çevresine yerleştikleri bilinmektedir.⁶

Limn Yapıları

Salih Adası'nda (Karyanda) yapılan araştırmalarda farklı alanlarda Hellenistik ve Bizans Dönemi'ne ait birçok yapı kalıntısı tespit edilmiştir.⁷ Adanın kuzey kıyısı hattı boyunca uzanan 10 m. yüksekliğindeki Hellenistik Dönem sur duvarı, liman yapıları, Bizans Dönemi sütun tamburları, başlıkları ve seramik parçaları dikkat çeken kalıntılar arasındadır.

Adanın dalgalara ve hakim rüzgar yönüne karşı en korunaklı yeri kuzeyde yer alan kıstağıdır. Bu sebeple tespit edilen liman ve limana bağlı yapıların tamamı bu kıstağın kıyısı hattında yer almaktadır (Resim 1-2; Plan 1). Kıstağın hemen hemen tamamını kaplayan yapı kalıntılarının 0.30 m. ile 2 m. arasında değişen derinliklerde su altında kalmıştır.⁸ Bu durum, Karyanda'ya ait liman ve limana bağlı yapıların Bodrum Yarımadası kıyılarında yer alan diğer

³ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika)*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000, s. 230, (XIV. 2.20).

⁴ Murat Aslan, "Pseudo-Skylaks:Periplous", *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, s. 239; Herodotos, *Herodotos Tarih*, (çev. Mümtaz Ökmen), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. IV.44.

⁵ Synoikismos, "Grekçe sözlüklerde farklı yerlerde oturan halkın bir araya toplanıp belirlenmiş bir alana yerleşmeleri yada yerleştirilmeleri olarak geçer. Özellikle Helenistik Dönem'de, egemen güç tarafından tamamen yeni bir yerleşim yeri belirlenip yada kurulup, ahalisinin başka yerlerden çoğu kez istem dışı buraya kaydırılması yada sürülmesi şeklinde ifade edilmektedir". Bkz. Ayşe Gül Akalın, "Troas Synoikisis'i", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 33, 2003, s. 2; William Roger Paton - John Linton Myres, "Three Karian Sites: Telmissos, Karyanda, Taramptos", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 14, 1894, s. 377; Paton - Myres, "Karian Sites and Inscriptions", s. 188-271; George Edward Bean - John Manuel Cook, "The Carian Coast III", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 52, 1957, s. 97 vd.

⁶ Bean - Cook, "The Halicarnassus Peninsula", s. 158; aynı yazarlar, "The Carian Coast III", s. 126-127. Paton - Myres, Karyanda Gölü olarak adlandırılan yerin Gököy'de olması gerektiğinden bahsetmektedir. Paton - Myres, "Three Karian Sites: Telmissos, Karyanda, Taramptos", s. 373-380; aynı yazarlar, "Karian Sites and Inscriptions", s. 204-210.

⁷ Bean - Cook, "The Halicarnassus Peninsula", s. 132; Clive Foss, "Strobilos and Related Sites" *Anatolian Studies*, Vol. 38, 1988, s. 171.

⁸ Yukarıda belirtilen derinlikler, deniz seviyesinde meydana gelebilecek yükselme ve alçalmalara (gel-git) göre değişiklik gösterebilir.

kıyı kentlerine ve antik limanlara benzer şekilde, depremlerin meydana getirdiği tektonik hareketlerden etkilendiklerini göstermektedir.⁹

“Erken Bizans Tektonik Paroksizması” olarak adlandırılan ve Doğu Akdeniz’de yaklaşık 1500 km’lik bir mesafeyi kaplayan alanda yapılan ölçümlerde, bazı kıyı çizgilerinin 0.50 m. ile 1 m. arasında değişen ölçülerde yükseldiği gözlemlenmiştir.¹⁰ İ.Ö. 500 ile İ.S. 1000 yılları arasında Ege ve Doğu Akdeniz’de 189 deprem olduğu bilinmektedir.¹¹ İ.S. 4. yüzyılın ortaları ile İ.S. 6. yüzyılın ortaları arasındaki iki yüz yıllık zaman diliminde; Ege ve Akdeniz’de meydana gelen 40’ tan fazla yıkıcı deprem¹² kıyı çizgilerindeki değişimin boyutunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

Günümüze kadar Akdeniz ve Ege Bölgesi Antik Çağ limanları üzerinde birçok araştırma yapılmıştır ve bu araştırma sonuçları; Antik Dönem gemilerinin limanlarda yükleme-boşaltma yapabilmeleri için rıhtım ve iskelelerin deniz seviyesinden en az 1 m. yukarıda olması gerektiğini göstermiştir.¹³

⁹ Oktay Dumankaya, *Bodrum Yarımadası Antik Limanları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sualtı Arkeolojisi Anabilim Dalı, Konya 2013, s. 35 vd.

¹⁰ Dieter Kelletat, “The 1550 BP Tectonic Event in the Eastern Mediterranean as a Basis for Assessing the Intensity of Shore Processes”, *Zeitschrift für Geomorphologie, Supplementbande*, Vol. 81, 1991, s. 181 vd.; Erdem Bekaroğlu, “Doğu Akdeniz’de Geç Holosen’de Yükselmiş Kıyı Çizgileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6.1/ 2008, s. 1-21.

¹¹ Bekaroğlu, *a.g.m.*, s. 6, şek. 2.

¹² Bekaroğlu, *a.g.m.*, s. 3-12. Rodos Adası’nda meydana gelen İ.Ö. 222, 185, 155, 199-198, İ.S. 142, 198, 227, 344, 474, 515, 554, 1304, 1481, 1843, 1856 ve 1863 depremleri, Kos Adası’nda meydana gelen İ.S. 334, 412 ve 760 depremleri, Girit Adası’nda meydana gelen İ.S. 365 depremi, İ.S. 460 yılında Knidos yakınlarında meydana gelen deprem gibi daha birçok büyük deprem Gökova Körfezi-Bodrum Yarımadası ve çevresinde etkili olmuştur. Emanuela Guidoboni - Alberto Comastri - Giusto Traina, *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th Century*, Bologna 1994, s. 501 vd. 1493 yılında Kos Adası’nda meydana gelen IX şiddetindeki deprem, Bodrum Yarımadası’nda büyük tahribata sebep olmakla birlikte çevre bölgelerde de etkili olmuştur. Osmanlı Dönemi’nde ise 1741, 1851, 1863 ve 1869, 1886 yıllarında VI- IX şiddetinde depremler meydana gelmiştir. Kazım Ergin - Uğur Güçlü, “A Catalogue of Earthquakes for Turkey and Surrounding Area”, *İstanbul Technic University Mining Faculty Journal*, Vol. 24, 1967, s. 189; Kadir Dirik v.d., *Datça Yarımadası’nın Neotektoniği, Jeomorfolojisi ve Bunların Eski Medeniyetlerin Yerleşimi ve Gelişimi Üzerindeki Etkisi*, ODTÜ AFP-00-07-03-13 Kod Numaralı Proje, Aralık 2003, s. 29-30. Ege çöküntü sisteminde 1800-2003 yılları arasında ise hasar yapıcı 30’dan fazla deprem meydana gelmiştir. Bu depremler bölgede hala aktif olan fay hatlarının, kıyı bölgelerinde meydana getirdiği yıkıcı etkiyi göstermesi açısından son derece önemlidir. Orhan Polat v.d., “Earthquake Hazard of the Aegean Extension Region (West Turkey)”, *Turkish Journal of Earth Sciences*, Vol. 17, 2008, s. 593-614; Dumankaya, *a.g.e.*, s. 114.

¹³ Otello Testaguzza, *Portus*, Rome 1970, s. 166; Paulo F.de Coetlogon Williams, “Roman Harbours”, *IJNA*, 5.1, 1976, s. 73-78; David John Blackman, “Ancient Harbours in the Mediterranean Part 1”, *IJNA*, 11.2, 1982, s. 83, Fig. 2; Blackman, “Ancient Harbours in the Mediterranean Part 2”, s. 203; Blackman, “Sea Transport, Part 2: Harbors”, s. 648; Erdoğan Aslan, “Kekova Bölgesi Liman Araştırmaları 2009: Aperlai Limanı”, *ANMED*, 2010/8,

Yukarıdaki veriler göz önünde tutulduğunda, Salih Adası kıyı hattında yer alan liman ve limana bağlı yapılarının 0.30 m. - 2 m. aralığında sualtında olması, kıyı hattında en az 2 m. yükselme olduğunu göstermektedir.

280 m. uzunluğunda kıyı hattına sahip limanda yapılan araştırmada; temel seviyesinde korunmuş beş yapı, altı iskele, kıyı hattının güneyi ve kuzeyinde olmak üzere bir mendirek ve bir dalgakıran tespit edilmiştir.

Yapı Tanımlamaları

Y-1, Y-2, Y-3, Y-4 Yapıları: Kıyı hattının güney ucunda yer almaktadırlar. Bitişik konumda olan bu yapılar aynı hat üzerinden kuzeye doğru Y-4 yapısı ile birleşmektedir (Plan 1). Y-3 ile Y-4 yapıları arasında başka yapı kalıntılarının izleri görülmektedir; ancak bu yapıların temel seviyelerinde korunuyor olması ve üzerlerinin moloz yığını ile kaplı olması duvar hatlarının belirlenmesini engellemiştir. Y-1, Y-2, Y-3, Y-4 adı altında tanımlanmış yapı gurubunun toplam uzunluğu yaklaşık 27 m'dir. Mekan genişlikleri 1.75 m. ile 4. 40 m. arasında olan bu yapıların duvar kalınlıkları 0.80 m. ile 1.15 m. arasında değişmektedir. Mekan duvarlarının temel seviyesinde korunmuş olmasına karşın, bir giriş ya da eşik taşı tespit edilememiştir (Plan 1; Resim 3-4). Oldukça kalın duvarlara sahip bu yapıların farklı boyutlarda kesme blok ve şekilsiz taşlardan yapıldığı, yapılarda bağlayıcı malzeme olarak da harcın (Opus Caementitium)¹⁴ kullanıldığı görülmektedir.

Mekanların yaşam alanı oluşturacak kadar geniş olmaması, mekanlar arası geçişi sağlayacak giriş ya da eşik taşının tespit edilememiş olması söz konusu bu yapıların liman işletmelerine ait yüksek girişe sahip depolar olduğu izlenimi vermektedir.

Güney Mendireği:¹⁵ Y-4 yapısının yaklaşık 37 m. kuzeyinde yer

2010, s. 181-188; Aslan, *Kekova Bölgesi Limanları*, s. 40 vd.; Aytekin Büyüközer, *Knidos Limanları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2012, s. 57-63 vd.; Lev. 24, Res. 1-2; Lev. 25, Res. 1-2; Lev. 26, Res. 1-2; Lev. 177, Res. 2; Dumankaya, *a.g.e.*, s. 35 vd.

¹⁴ Opus caementitium, Roma Dönemi'nden Bizans Dönemi'ne kadar rıhtım, dalgakıran, köprü ayakları gibi birçok yapıda kullanıldığı bilinmektedir John Bryan Ward-Perkins, *Roman Architecture*, New York, 1977, s. 13, 97-98; Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülçin Kahraman Altaş v.d., "İstanbul'da Bulunan Erken Bizans Dönemi Savunma Yapılarında Kullanılan Horasan Harçların Özellikleri", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Sayı 6, 2013, s. 82-88. Antonia Moropoulou v.d., "Investigation of the technology of historic mortars", *Journal of Cultural Heritage*, Vol. 1, 2000, s. 45-58.

¹⁵ Sözlük anlamı ile mendirek; dalgakıranla yapılmış liman olarak ifade edilmektedir Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999, s. 292; Mehmet Doğan, *Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, Ankara 2005, s. 118. Ancak arkeoloji bilimi açısından mendireğin tanımı daha farklı yorumlanmaktadır: Liman ağzlarında kesme blok taş veya doğal temeller üzerine oturtulmuş, üzerinde fener, kule gibi yapılar barındıran, gemileri şiddetli fırtınalardan ve dalgalardan koruyan, düşman saldırılarına karşı bir set olarak kullanılan yapı olarak tanımlanmaktadır Dumankaya, *a.g.e.*, s. 70, dpn. 361.

almaktadır. Mendirek 15.57 m. uzunluğa, 13.14 m. genişliğe sahiptir. Kalın bir duvar yapısına sahip bu yapı üzerinde 2.20 m. x 3.00 m, 3.30 m. x 3.00 m, 4.50 m. x 3.30 m. ebatlarında üç mekandan oluşan yapı gurubu bulunmaktadır (Resim 5-6-7).

Tabanının bazı bölümlerinde Opus Caementitium harcının görüldüğü bu mendirekte, tahribattan dolayı mekanlar arasında geçişi sağlayan herhangi bir giriş ya da eşik taşı tespit edilememiştir. Benzer özelliklere sahip yapı kalıntıları, Myndos Antik Kenti doğu ve batı limanlarında yer almaktadır¹⁶. Myndos Antik Kenti batı limanı (*Batı Limanı A- Yapısı*) giriş çıkış kontrol kulesinin de (?) duvar hatları temel seviyesinde korunmuştur. Ancak, bu yapıda da mekanlar arası geçişi sağlayan herhangi bir kapı eşiği tespit edilememiştir. Bu durum her iki yapının da yüksek girişe sahip yapılar oldukları izlenimini arttırmaktadır.

İskele-1: Güney mendireğinin 85 m. kuzey batısında yer almaktadır (Plan 1; Resim 8). 8.80 m. uzunluğa, 3.90 m. genişliğe sahip iskele uç kısma doğru daralarak uzanmaktadır. Devşirme kesme blok taş ve moloz yığını ile yapılmış iskelenin deniz tabanından yüksekliği yaklaşık 1.70 m'dir.

İskele-2: İskele-1'in 11. 54 m. kuzeybatısında yer alan yapının uzunluğu 9.35 m, genişliği ise 5.40 m'dir (Plan 1; Resim 9). Devşirme kesme blok taş ve moloz yığını ile yapılmış iskele uç kısma doğru daralarak uzanmaktadır. Deniz tabanından yüksekliği yaklaşık 1.90 m. olan iskelenin uç kısmının devşirme blok taşlar ile sağlamlaştırıldığı görülmektedir.

İskele-3: 2 no'lu iskelenin 14.54 m. kuzeybatısında yer almaktadır. 8.53 m. uzunluğa, 3.30 m. genişliğe sahiptir (Plan 1; Resim 10). Deniz tabanından yüksekliği yaklaşık 1 m. olan iskelede, 1 ve 2 numaralı iskelelerin aksine devşirme blok taş kullanılmadığı, yapının küçük moloz taşlarla yapıldığı dikkati çekmektedir.

İskele-4: 3 no'lu iskelenin 2.90 m. kuzeybatısında yer almaktadır (Plan 1; Resim 11). 8.35 m. uzunluğa, 3.90 m. genişliğe sahip olan yapının deniz tabanından yüksekliği yaklaşık 1 m'dir. Yapıda 3 no'lu iskeleye benzer şekilde devşirme blok taş kullanılmadığı, yapının küçük moloz taşlarla yapıldığı görülmektedir.

İskele-5: 4 no'lu iskelenin 20 m. kuzeyinde yer almaktadır (Plan 1; Resim 12-13). Moloz yığını ve devşirme blok taşlar ile yapılmıştır. Su kotunun üstünde yer alan söz konusu yapının üzeri betonla kaplıdır ve günümüzde halen kullanılmaktadır. Yapının su kotunun üzerinde olması ve betonla kaplı olması ilk bakışta Geç Antik Çağ yapısı olmadığı izlenimi vermektedir. Ancak, kıyı hattında yer alan diğer iskelelerde olduğu gibi uç kısmının yaklaşık 1.50 m'den 4 m. derinliğe kadar uzanması ve betonla kaplı alanın sadece belli bir alanı kaplıyor olması; Geç Antik Çağ'dan kalan bir yapı olduğu, ada da yer alan zeytinliklere

¹⁶ Dumankaya, a.g.e., s. 70-77, 90.

ulaşım sağlanabilmesi için şekilsiz taşlar ile yükseltildiği izlenimi vermektedir. Bu yapıya benzer şekilde Bodrum Yarımadası kıyı hattında tekrar kullanım için yükseltilmiş, birçok Antik Dönem iskelesi bulunmaktadır.¹⁷

Y-5 Yapısı: Temel seviyesinde korunmuş olan yapı, 5 no’lu iskelenin 1.35 m. kuzeybatısında yer almaktadır. Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 yapılarına benzer şekilde batı duvarının toprak altında kalması sebebi ile sadece üç duvar belirlenebilmiştir. 0.80 m. ile 1.15 m. arasında farklı duvar kalınlığına sahip bu yapıda değişen boyutlarda kesme blok ve şekilsiz taşların kullanıldığı, bağlayıcı malzeme olarak da harcın (Opus Caementitium) kullanıldığı görülmektedir. Temel seviyesinde korunuyor olmasına karşın giriş ya da eşik taşı tespit edilemeyen bu yapının Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 yapıları ile aynı yapısal özelliğe sahip olduğu görülmektedir.

İskele-6: Y-5 yapısının kıyı hattında yer almaktadır (Plan 1; Resim 14). 7.65 m. uzunluğa, 3.44 m. genişliğe sahip iskele 0.50 m. sualtında kalmıştır. Deniz tabanından yüksekliliği yaklaşık 1 m. olan yapıda devşirme blok taş kullanılmadığı, sadece şekilsiz moloz taşların kullanılmış olduğu görülmektedir.

Kuzey Dalgakıranı: Y-5 yapısının 45 m. kuzeyinde yer almaktadır (Plan 1; Resim 15). 31.15 m. genişliğe, 18.95 m. uzunluğa sahip alan; ada limanını Yıldız, Poyraz ve Gndoğusu rüzgarına karşı korumaktadır. Güney mendireğinin aksine alan üzerinde herhangi bir yapı temeli tespit edilememiştir. Herhangi bir kesme blok taşa da rastlanamayan bu alanın mendirekten ziyade limanı şiddetli rüzgarlara karşı koruyan bir dalgakıran olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁸

¹⁷ Dumankaya, *a.g.e.*, s. 85, 94, 96.

¹⁸ Sözlük anlamı ile dalgakıran; kıyı kuruluşlarını, tekneleri, dalgaların yıpratıcı etkisinden korumak veya gemilerin yk alıp boşaltmasını sağlamak amacıyla liman ve iskele önlerine yapılan uzun set olarak ifade edilmektedir Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesinde Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü: Etimoloji Sözlüğü Denemesi (A-N)*, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara 2007, s. 262; Doğan, *a.g.e.*, s. 335; Ali Püsküllüoğlu, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 253. Arkeoloji biliminde mendirek ve dalgakıran işlevsellik açısından hemen hemen aynı özelliğe sahip; yani gemileri ve limanı şiddetli fırtınalardan ve dalgalardan koruyan set olarak kullanılan yapılar olarak nitelendirilmektedir. Ancak yapısal olarak farklılıklar bulunmaktadır. Dalgakıranlar oldukça basit bir yapıya sahiptir ve tamamı şekilsiz moloz taşlardan oluşmaktadır. Mendirekler ise, genelde dalgakıranlarda olduğu gibi sualtında kalan kısmı yığma moloz taş veya doğal temeller üzerine oturtulmuştur. Ancak cephelerinin ve su üstünde kalan kısımlarının kesme blok taşlarla yapılmasının yanı sıra; üzerinde deniz feneri, kule ve depo gibi çeşitli yapılar barındırmaya olanak sağlayacak düz ve geniş bir alana sahiptir. Bu nitelendirmeler doğrultusunda yukarıda bahsi geçen yapının mendirekten ziyade dalgakıran olarak tanımlanması daha doğru bir yaklaşımdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Y-1, Y-2, Y-3, Y-4, Y-5 yapıları: Salih Adası'nda yer alan yapı kalıntılarının en erken evresini Hellenistik Dönem yapı kalıntılarının oluşturduğu görülmektedir (Resim 16-17). Geç Antik Çağ yapı kalıntıları ve seramik parçalarının ise kıyı hattının hemen arkasında yoğunlaştığı dikkati çekmektedir (Resim 18-19). Kıyı hattı boyunca uzanan yapı kalıntılarının tamamı devşirme blok ve moloz taştan yapılmıştır. İnsanlar, depremler ve sert dalgalar tarafından büyük ölçüde tahrip olan bu liman yapıları temel seviyesinde, sadece birkaç taş sırasıyla korunabilmiştir.

Hellenistik Dönem'den Orta Bizans Dönemi'ne kadar farklı yapı kalıntıları ada üzerinde uzun yıllar sürmüş yerleşimin varlığını işaret etmektedir. Bu sebeple yapı kalıntılarını sadece kent dokusu ile karşılaştırarak tarihlendirmek doğru bir sonuç vermeyebilir. Bodrum Yarımadası'nda tarihi kesinleştirilmiş, benzer yapı kalıntılarının karşılaştırılması ile tarihlendirmek daha doğru sonuçlar elde edilmesini sağlar.

Bodrum Yarımadası'nda, Salih Adası kıyı hattı yapı kalıntılarına benzer başka yapı kalıntıları Sıralık mevkii ve (Aspat) Strobilos Antik Kenti kıyı hattında görülmektedir.

Strobilos Antik Kenti'nde bir sıra halinde uzayan, yapı kalıntıları kıyı hattının hemen hemen tamamını kaplamaktadır. Devşirme malzeme ve Opus Caementitium harcı kullanılarak yapılmış bu yapıların; Geç Antik Çağ'dan Orta Çağ'a uzanan; liman işletmesi için kullanılmış depo ve dükkanlar olduğu tahmin edilmektedir (Resim 20-21).¹⁹ Benzer şekilde Sıralık mevkiinde yer alan tepe üzerinde ve kıyı hattında Geç Antik Çağ'a ait birçok yapı kalıntısı ve seramik parçası tespit edilmiştir²⁰. Salih Adası yapı kalıntıları ile Strobilos Antik Kenti ve Sıralık mevkii yapı kalıntıları; konum, büyüklük, kullanılan malzeme ve yapı karakteristiği açısından büyük benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu yapıların, aynı tarihlerde kullanılan yapılar olması kuvvetle muhtemeldir.

Gerek (Aspat) Strobilos gerekse, Sıralık mevkii liman yapıları bulundukları kıyı hattının hemen hemen tamamını kaplamaktadır. Benzer özellik, 280 m. liman alanına sahip Salih Adası için de geçerli olmalıdır. Ancak,

¹⁹ Diler, "Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri Pedasa, Mylasa, Damlıboğaz (Hydai), Kedreai (Sedir Adası), Kissebükü (Anastasioupolis) ve Mobolla Kalesi Yüzey Araştırmaları 2004-2005-1", s. 487-489; Foss, *a.g.m.*, s. 147-159.

²⁰ Bean - Cook, "The Halicarnassus Peninsula", s. 132 vd.; Bean - Cook, "The Carian Coast III", s. 97; Foss, *a.g.m.*, s. 170-171; Sıralık mevkiinde yapılan sualtı araştırmalarında, kıyı hattında yer alan bazı yapıların tabanını oluşturan harçlı tabaka kesitinde Bizans Dönemi'ne ait amphora parçaları (LR-1B) tespit edilmiştir; bu buluntular kıyı hattı yapılarının İ.S. 5-7. yüzyıl arasında kullanıldığını işaret eden önemli kanıtlardır. Dumankaya, *a.g.e.*, s. 106-111; Lev, 75, 82, 84.

Y-4 yapısı ile Y-5 yapısı arasındaki 187 m’lik mesafede herhangi bir yapıya ait iz görülmemektedir (Bkz. Plan 1). Bu alanda sadece iskelelerin ve mendireğin olması oldukça uzun liman alanına sahip ada için düşündürücüdür. Gerek dalgaların sebep olduğu kıyı erozyonu, gerekse kıyı hattının moloz yığını ile dolu olması, olası yapı kalıntılarının tespitini engellemiş olabilir. Kesin veriler elde etmek yapılacak olan bir kazı çalışması ile elde edilebilir.

1-2-3-4-5-6 numaralı iskeleler: Farklı genişlik ve boylara sahip olan iskelelerin devşirme blok taş ve moloz yığından yapılmıştır. İskele 5 haricinde yapıların tamamı 0.30 m. - 4 m. aralığında sualtında kalmıştır ve bu yapıların deniz tabanından yükseklikleri ortalama 1.50 m’dir. Büyüklükleri, yapıldıkları malzeme, deniz tabanından yükseklikleri ve birbirleri arasındaki mesafeler dikkate alındığında balıkçılık ve kıyı ticareti yapan Agrarion, Arklion, Gripor ve Sandalia gibi küçük ölçekli Bizans Dönemi gemileri²¹ için yapılmış olmalıdırlar.

Bodrum Yarımadası kıyı hattında yapılan araştırmalar bu iskelelere benzer birçok yapı kalıntısının varlığını ortaya çıkartmıştır.²² Ancak kesme blok taş ve harç gibi tarihlendirmeyi kolaylaştırıcı unsurların olmaması bu tür yapıların tarihlendirmelerinde sıkıntı oluşturmaktadır. Bu tür yapıların tarihlendirmeleri söz konusu yapıların üzerinde bulunabilecek seramik parçaları ve bulundukları antik kentin yapı tarihleri ile belirlenebilir. Üzerinde bulunabilecek Antik Dönem seramik parçalarının tarihleri, iskelelerin daha önceki bir tarihte yapılmış olduğuna işaret edebilir ve bu seramik parçalarının tarihleri belirleyici unsur olarak kullanılabilir. Ancak, söz konusu bu iskelelerin bulundukları yerin sığ olması, turizme açık ve dalış yasağı olmayan bölge olması; tarihlendirmeye destek olabilecek seramik parçalarının yok olmasına sebep olmuştur. Bu durum nispeten daha doğru bir tarihlendirmeye engel olmaktadır.

İskelelerin tarihlendirilmesine destek olabilecek unsurlar ise;

- Ada üzerinde günümüze ait herhangi bir yerleşimin olmaması,
- Adada en geç yerleşimin Bizans Dönemi olduğunu işaret eden yapı kalıntılarının ve seramiklerin bulunması,
- Daha önce araştırmasını yaptığımız iskele ve dalgakıran örneklerine benzer şekilde bu yapılarında hemen hemen aynı derinliklerde olmaları; yukarıda bahsi geçen iskelelerin Geç Antik Çağ ve sonrasında kullanılmış yapılar olduğunu gösteren belirteçlerdir.

Bodrum Yarımadası’nda günümüze kadar yapılan kazı ve yüzey araştırmalarında Roma ve Bizans Dönemi’ne ait birçok şarap ve zeytinyağı işliği ortaya çıkartılmıştır. Bu sonuçlar yarımada da yoğun bir zeytinyağı ve şarap

²¹ Nergis Günsenin, “Denizlerdeki Bizans”, *İstanbul Dergisi*, Sayı 11, 1994, s. 99-105; George Makris, “Ships”, *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, (ed. Angeliki E. Laiou), *Dumbarton Oaks Studies*, Vol. 39, 2002, s. 91 vd.

²² Dumankaya, *a.g.e.*, 35 vd.

ticareti yapıldığı sonucunu ortaya çıkartmaktadır.²³ Bodrum Yarımadası'nda (güney kıyısı) Aşağı Mazi köyünden, (kuzey kıyısı) Sıralık mevkiine kadar uzanan kıyı hattında İ.S. 5-7. yüzyıl arasında kullanılan birçok dini yapı tespit edilmiştir.²⁴ Şarap ve zeytinyağı ticareti yaptığı düşünülen bu dini merkezlerde yer alan yapılar ile Salih Adası Antik Dönem yapıları arasında büyük benzerlikler görülmektedir.²⁵

Bodrum Yarımadası kıyı hattı, Bizans Dönemi yapılarının İ.S. 5-7. Yüzyıl arasında kullanıldığı,²⁶ İ.S. 7. Yüzyıldan sonra kıyı hattında yer alan yerleşimlerin terk edildiği yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Bu terk edilmiş sebepleri arasında depremler,²⁷ salgın hastalıklar²⁸ ve en büyük etken olarak da Arap akınları gösterilmektedir. İ.S. 4. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen Bizans-Arap ticari faaliyetleri, İ.S. 6 ve 7. yüzyıl arasında hızlanmıştır.²⁹ Ancak bu ticari faaliyetleri kontrol altında tutmak için Bizans-İran ve Arap ticari ilişkilerinde çeşitli sınırlamalar getirilmiştir.³⁰

²³ Paton - Myres, "Karian Sites and Inscriptions", s. 206 vd.; Diler, "Karya Bölgesi Zeytin ve Üzüm Presleri", s. 79-86. Diler, "Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri Pedasa, Mylasa, Damlıboğaz (Hydai), Kereai (Sedir Adası), Kissebükü (Anastasioupolis) ve Mobolla Kalesi Yüzey Araştırmaları 2004-2005-1", s. 479 vd.; Ahmet Adil Tırpan vd., "Wine Production and Trade in Belentepe in Byzantine Period", *Trade and Production Through The Ages*, (ed. Ertekin Doksanaltı - Erdoğan Aslan), Konya 2008, s. 175-188.

²⁴ Bodrum Yarımadası kıyı hattında tespit edilmiş Bizans Dönemi dini yapıları ayrıntılı bilgi için bkz. Maria Andaloro, "Küçük Tavşan Adası: 2003 Report", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 2006, s. 41-56; Vincenzo Ruggieri, "An Archaeological Survey in the Gulf of Keramos and on the Northern Shore of the Peninsula of Halikarnassos", *15. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara 1998, s. 201-217; Ruggieri, "Rilievo Archeologico Nel Golfo di Keramos 1999", s. 197-207; Derya Şahin, "Myndos Mosaics" *XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu* (16-20 Ekim), Bursa 2009, (ed. Mustafa Şahin), Ege Yayınları, İstanbul 2011, s. 865-872. Aykut M. Özet, "Excavations in the Torba Monastery", *Halicarnassos Studies*, Vol. 5, (ed. Poul Pedersen), 2008, s. 6-42.

²⁵ Dumankaya, *a.g.e.*, s. 34 vd.

²⁶ Bkz. dpn. 24-25.

²⁷ Bkz. dpn.12-13.

²⁸ Depremler salgın hastalıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mikail T. Duggan, "A short account of recorded calamities (earthquakes and plagues) in Antalya Province and adjacent and related areas over the past 2.300 years- an incomplete list, comments and observations", *Adalya*, Vol. 7, 2005, s. 123-170; Duggan, "Supplementary Data to be Added to the Chronology of Plague and Earthquakes in Antalya Province and in Adjacent and Related Areas", s. 357-398.

²⁹ İrfan Shahid, *Rome and the Arabs: A Prolegomenon to the Study of Byzantium and the Arabs*, Dumbarton Oaks Studies, Washington 1984, s. 5-18; Enver Ziya Karal, *Yakın-Doğu ticaret Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 3-28; Abdullah Bakır, *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, Bizim Büro Yayınevi, Ankara 2008, s. 457-468.

³⁰ Yukarıda belirtilen yüzyıllar arasında kara ve deniz ticaretini kontrol altında tutmak ve vergi denetimini arttırmak amacı ile Bizans, İran ve Araplar arasında çeşitli antlaşmalarla, tüccarların belirli liman ve ticari merkezlere uğramaları zorunlu kılınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karal, *a.g.e.*, s. 7; Bakır, *a.g.e.*, s. 464-465, dpn. 839.

İ. S. 7. yüzyılda başlayan Arap akınları yüzünden ticari dengeler bozulmuş, bütün Ege ve Akdeniz kıyaları bu fetih hareketlerinden etkilenmiştir,³¹ bu sebeple İ.S. 7. yüzyıl ve sonrasında kıyı hattında yer alan birçok Bizans yerleşimi bölgelerini terk ederek iç kesimlere doğru yönelmek zorunda kalmıştır.³² Salih Adası'nda yaptığımız yüzey araştırmasında İ.S. 7. yüzyıl sonrası buluntulara rastlanmaması, ada halkının depremler, salgın hastalıklar ve Arap akınları vb. unsurlardan etkilendiklerini ve yaşam alanlarını terk ettiklerini düşündürmektedir.

³¹ 7. yüzyılın ilk yarısında (Yermük Savaşı) Araplar tarafından Suriye'nin ele geçirilmesi, Anadolu'ya yapılacak olan akınların önü açmıştır. Şahin Uçar, *Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 67. 7. yüzyılın ikinci yarısında ise Kıbrıs, Kos, Rodos, Girit Adası Arapların eline geçmiştir. Ernest Walter Brooks, "The Successors of Heraclius to 717", *The Cambridge Medieval History*, Vol. 2, New York 1913, s. 396-397. Bu işgallerle Anadolu'nun Akdeniz ve Ege kıyılarının fetihleri tamamlanmış; Çanakkale Boğazı'ndan geçen Arap donanması İstanbul'u taciz etmeye başlamıştır Uçar, *a.g.e.*, s. 85-86.

³² Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "VII-XII. Yüzyıllarda Likya'ya Arap İlgisi", *III. Uluslararası Likya Sempozyumu (07-10 Kasım 2005)*, (ed. Kayhan Dörtlük, Burhan Varkıvaç, Tarkan Kahya, Jacques des Courtils, Meltem Doğan Alparslan, Remziye Boyraz), *AKMED*, Antalya 2006, s. 375- 383; Robert L. Hohlfelder - Robert, L. Vann, "Uncovering the Secrets of Ancient Aperlae: A Coastal Settlement of Ancient Lycia", *Near Eastern Archaeology*, Vol. 61.1, 1998, s. 26-37; Büyüközer, *Knidos Limanları*, s. 35; Aslan, *Kekova Bölgesi Limanları*, s. 41, 106-110.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Ayşe Gül, “Troas Synoikisis’i”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 33, 2003, s. 1-17.
- ALTAŞ, Gülçin Kahraman - ÖZGÜNLER, Seden Acun - GÜRDAL, Erol, “İstanbul’da Bulunan Erken Bizans Dönemi Savunma Yapılarında Kullanılan Horasan Harçların Özellikleri”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, Sayı 6, 2013, s. 82-88.
- ANDALORO, Maria, “Küçük Tavşan Adası: 2003 Report”, *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 2006, s. 41-56.
- ASLAN, Erdoğan, “Kekova Bölgesi Liman Araştırmaları 2009: Aperlai Limanı” *ANMED*, 2010/8, 2010, s. 181-188.
- _____, *Kekova Bölgesi Limanları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2011.
- ASLAN, Murat, “Pseudo-Skylaks: Periplous”, *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, s. 239-257.
- BAKIR, Abdullah, *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*, Bizim Büro Yayınevi, Ankara 2008.
- BEAN, George Eward - COOK, John Manuel, “The Halicarnassus Peninsula”, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 50, 1955, s. 85-171.
- _____, “The Carian Coast III”, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 52, 1957, s. 58-146.
- BEKAROĞLU, Erdem, “Doğu Akdeniz’de Geç Holosen’de Yükselmiş Kıyı Çizgileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6. 1/ 2008, s. 1-21.
- BLACKMAN, David John, “Ancient Harbours in the Mediterranean Part 1”, *IJNA*, 11.2, 1982, s. 79-104.
- _____, “Ancient Harbours in the Mediterranean Part 2”, *IJNA*, 11.3, 1982, s. 185-221.
- _____, “Sea Transport, Part 2: Harbors”, *The Oxford Handbook Engineering and Technology in The Classical World*, (ed. John Peter Oleson), Oxford 2008, s. 638-677.
- BROOKS, Ernest Walter, “The Successors of Heraclius to 717”, *The Cambridge Medieval History*, Vol. 2, New York 1913, s. 391-417.

- BÜYÜKÖZER, Aytekin, *Knidos Limanları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2012.
- DİLER, Adnan, “Akdeniz Bölgesi Antik Çağ Zeytinyağı ve Şarap İşlikleri”, *11. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara 1993, s. 505-520.
- _____, “Bodrum Yarımadası, Leleg Yerleşimleri Pedasa, Mylasa, Damlıboğaz (Hydai), Kereai (Sedir Adası), Kissebükü (Anastasioupolis) ve Mobolla Kalesi Yüzey Araştırmaları 2004-2005 - 1”, *24. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 2007, s. 479-501.
- _____, “Karya Bölgesi Zeytin ve Üzüm Presleri”, *Ramazan Özgan’a Armağan*, Anı kitabı, Ege Yayınları, 2005, s. 79-86.
- DIRİK, Kadir - TÜRKMENÖĞLU, Asuman - TUNA, Numan - DİRİCAN, Murat, *Datça Yarımadası’nın Neotektoniği, Jeomorfolojisi ve Bunların Eski Medeniyetlerin Yerleşimi ve Gelişimi Üzerindeki Etkisi*, ODTÜ AFP-00-07-03-13 Kod Numaralı Proje, Aralık 2003.
- DOĞAN, Mehmet, *Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, Ankara 2005.
- DOĞER, Ersin, *Antik Çağda Amphoralar*, Sergi Yayınevi, İzmir 1992.
- DUGGAN, T. Mikail, “A short account of recorded calamities (earthquakes and plagues) in Antalya Province and adjacent and related areas over the past 2.300 years- an incomplete list, comments and observations”, *Adalya*, Vol. 7, 2005, s. 123-170.
- _____, “Supplementary Data to be Added to the Chronology of Plague and Earthquakes in Antalya Province and in Adjacent and Related Areas”, *Adalya*, Vol. 8, 2005, s. 357-398.
- DUMANKAYA, Oktay, *Bodrum Yarımadası Antik Limanları* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2013.
- EREN, Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999.
- ERGİN, Kazım - GÜÇLÜ, Uğur, “A Catalogue of Earthquakes for Turkey and Surrounding Area”, *İstanbul Technic University Mining Faculty Journal*, Vol. 24, 1967, s. 169-189.
- FOSS, Clive, “Strobilos and Related Sites” *Anatolian Studies*, Vol. 38, 1988, s. 147-174.
- GÜLENSOY, Tuncer, *Türkiye Türkçesinde Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü: Etimoloji Sözlüğü Denemesi (A-N)*, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara 2007.

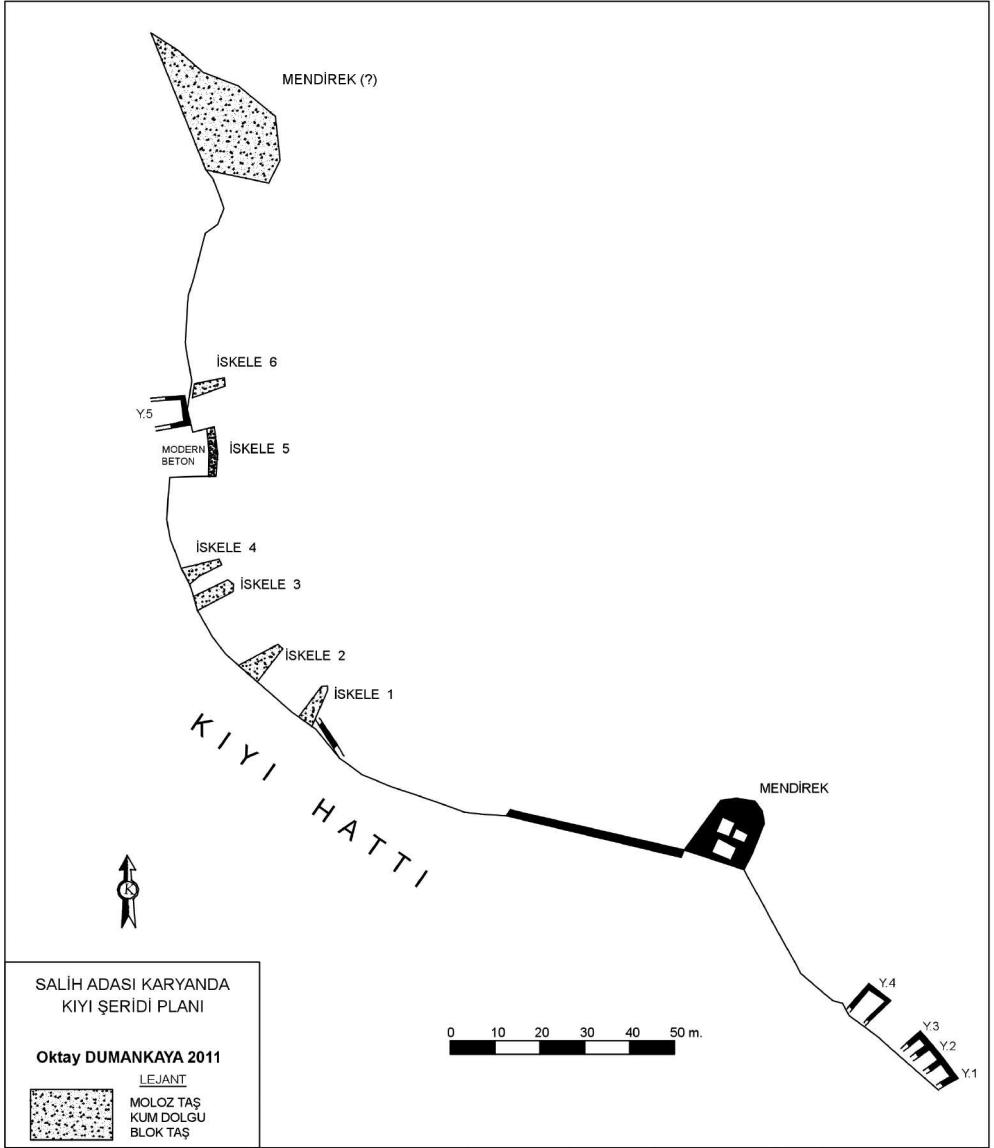
- GÜNSENİN, Nergis, “Denizlerdeki Bizans”, *İstanbul Dergisi*, Sayı 11, 1994, s. 99-105.
- GUIDOBONI, Emanuela - COMASTROI, Alberto - TRAINA, Giusto, *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th Century*, Bologna 1994.
- HERODOTOS, *Herodotos Tarih*, (çev. Mümtelim Ökmen), İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.
- HOHLFELDER, Robert L. - VANN, Robert L., “Uncovering the Secrets of Ancient Aperlae: A Coastal Settlement of Ancient Lycia”, *Near Eastern Archaeology*, Vol. 61.1, 1998, s. 26-37.
- KARAL, Enver Ziya, *Yakın-Doğu ticaret Tarihi*, TTK, Ankara 2000.
- KELLETAT, Dieter, “The 1550 BP Tectonic Event in the Eastern Mediterranean as a Basis for Assessing the Intensity of Shore Processes”, *Zeitschrift für Geomorphologie, Supplementbande*, Vol. 81, 1991, s. 181-194.
- KÜÇÜKAŞCI, Sabri Mustafa, “VII-XII. Yüzyıllarda Likya’ya Arap İlgisi”, *III. Uluslararası Likya Sempozyumu (07-10 Kasım 2005)*, (ed. Kayhan Dörtlük, Burhan Varkıvanç, Tarkan Kahya, Jacques des Courtils, Meltem Doğan Alparslan, Remziye Boyraz), AKMED, Antalya 2006, s. 375- 383.
- MAKRIS, George, “Ships”, *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century*, (ed. Angeliki E. Laiou), *Dumbarton Oaks Studies*, Vol. 39, 2002, s. 91-100.
- MOROPOULOU, Antonia - BAKOLAS, Asterios - BISBIKOU, Katerina, “Investigation of the technology of historic mortars”, *Journal of Cultural Heritage*, Vol. 1, 2000, s. 45-58.
- ÖZET, M. Aykut, “Excavations in the Torba Monastery”, *Halicarnassos Studies*, Vol. 5, (ed. Poul Pedersen), 2008, s. 6-42.
- PATON, William Roger - MYRES, John Linton, “Three Karian Sites: Telmissos, Karyanda, Taramptos”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 14, 1894, s. 373-380.
- _____, “Karian Sites and Inscriptions”, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 16, 1896, s. 188-271.
- POLAT, Orhan - GÖK, Elçin - DOĞUSER, Yılmaz, “Earthquake Hazard of the Aegean Extension Region (West Turkey)”, *Turkish Journal of Earth Sciences*, Vol. 17, 2008, s. 593-614.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınları, İstanbul 2010.

- RUGGIERI, Vincenzo, “An Archaeological Survey in the Gulf of Keramos and on the Northern Shore of the Peninsula of Halikarnassos”, *15. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara 1998, s. 201-217.
- _____, “Rilievo Archeologico Nel Golfo di Keramos 1999”, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara 1999, s. 197-207.
- STRABON, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika)*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2000.
- ŞAHİN, Derya, “Myndos Mosaics”, *XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu (16-20 Ekim 2009 – Bursa)*, (ed. Mustafa Şahin), Ege Yayınları, İstanbul 2011, s. 865-872.
- SHAHID, Irfan, *Rome and the Arabs: A Prolegomenon to the Study of Byzantium and the Arabs*, Dumbarton Oaks Studies, Washington, 1984.
- TESTAGUZZA, Otello, *Portus*, Rome 1970.
- TIRPAN, Ahmet Adil - GİDER, Zeliha - BÜYÜKÖZER, Aytekin, “Wine Production and Trade in Belentepe in Byzantine Period”, *Trade and Production Through The Ages*, (ed. Ertekin Doksanaltı - Erdoğan Aslan), 25-28 November, Konya 2008, s. 175-188.
- UÇAR, Şahin, *Anadolu’da İslam-Bizans Mücadelesi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.
- WARD-PERKINS, John Bryan, *Roman Architecture*, New York 1977.
- WILLIAMS, Paulo F.de Coetlogon, “Roman Harbours”, *IJNA*, 5.1, 1976, s. 73-79.

KISALTMALAR

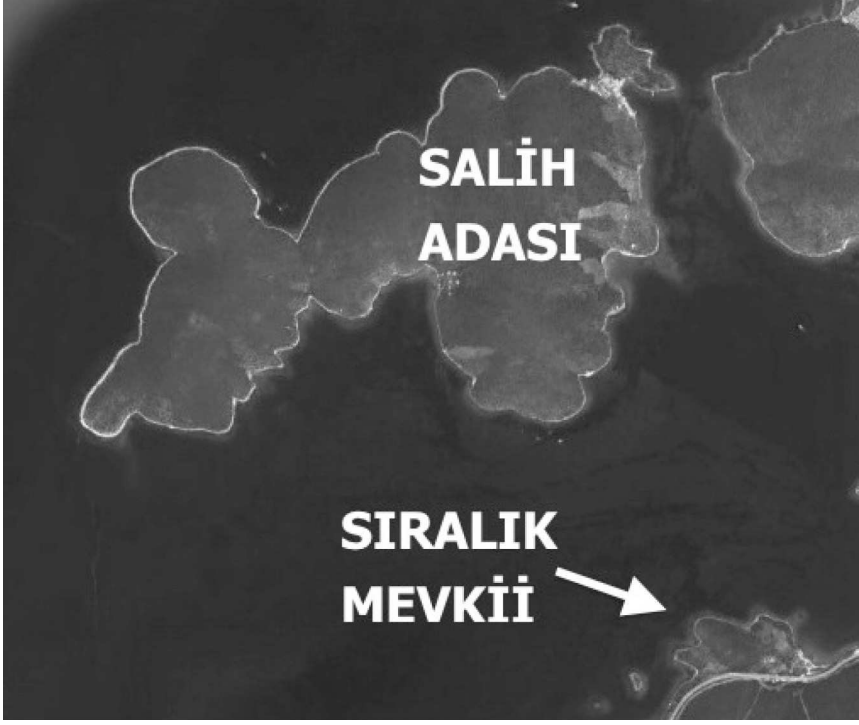
a.g.e.	: Adı geçen eser	m.	: Metre
a.g.m.	: Adı geçen makale	cm.	: Santimetre
bkz.	: Bakınız	İ.Ö.	: İsa’dan önce
vd.	: ve devamı	İ.S.	: İsa’dan sonra
v.d.	: ve diğerleri	Lev.	: Levha
Y.	: Yapı	fig.	:Figure
Fot.	: Fotoğraf		

EKLER

Plan 1: Salih Adası Liman Yapıları

Resim 1: Salih Adası Liman Yapıları

Resim 2: Salih Adası Liman Yapıları

Resim 3: Y-1, Y-2, Y-3 Yapı Kalıntılarından Görünüm

Resim 4: Y-1, Y-2, Y-3, Y-4 Yapı Kalıntılarından Görünüm

Resim 5: Farklı Açılardan Güney Mendireği

Resim 6: Farklı Açılardan Güney Mendireği

Resim 7: Farklı Açılardan Güney Mendereği

Resim 8: İskele-1' den Genel Görünüm

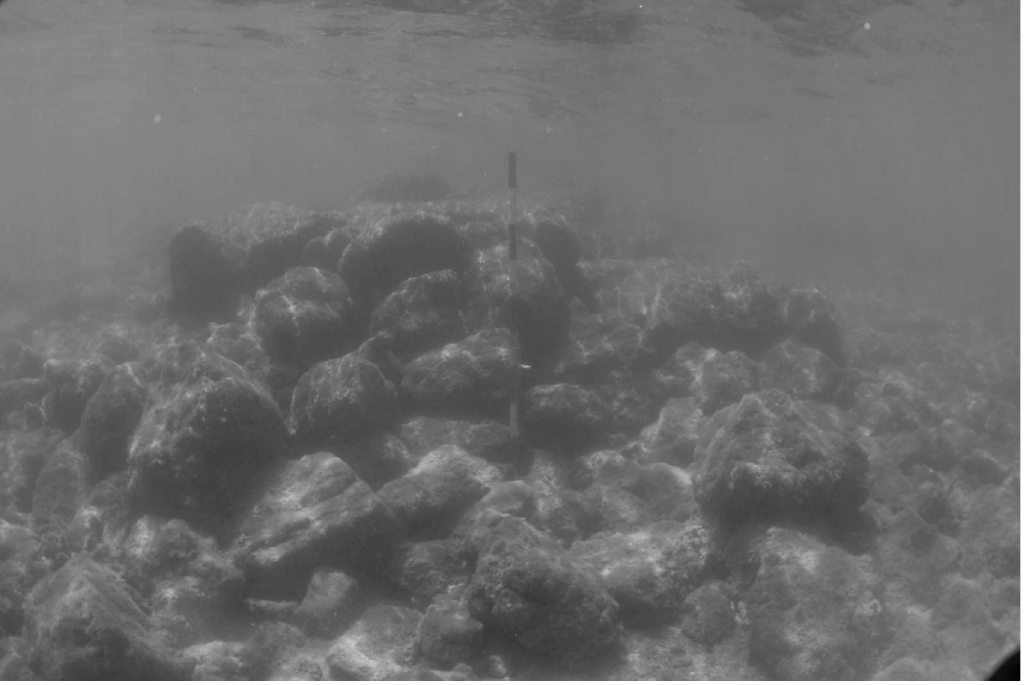
Resim 9: İskele-2' den Genel Görünüm

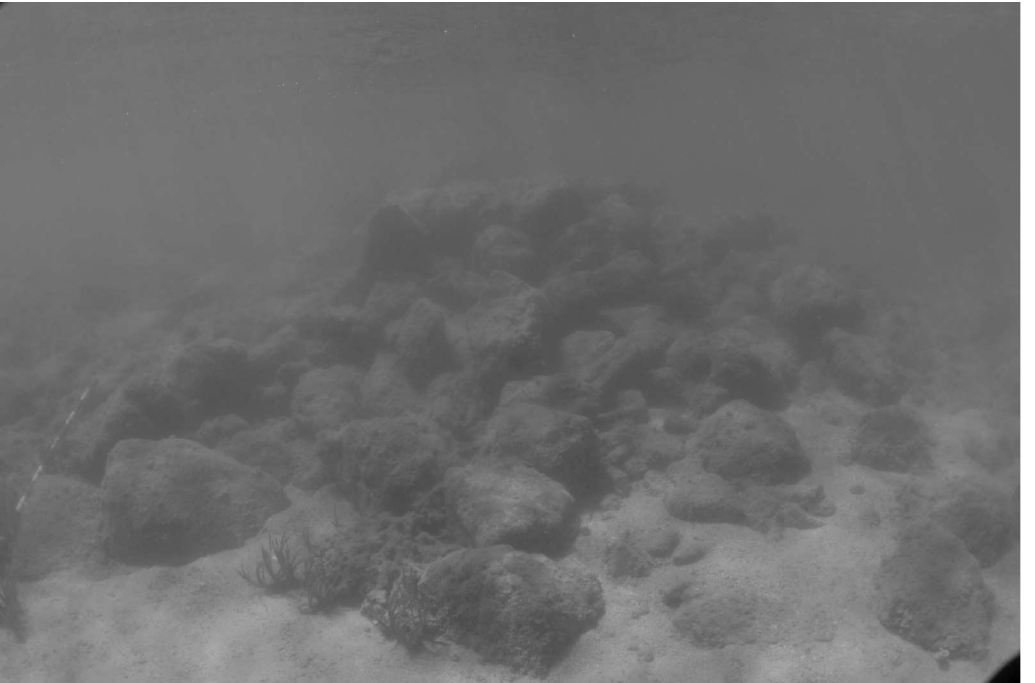
Resim 10: İskele-3' den Genel Görünüm

Resim 11: İskele-4' den Genel Görünüm

Resim 12: İskele -5' den Genel Görünüm

Resim 13: İskele-5' den Genel Görünüm

Resim 14: İskele-6' dan Genel Görünüm

Resim 15: Kuzey Dalgakıranından Görünüm

Resim 16: Hellenistik Dönem Sur Duvarlarından Görünüm

Resim 17: Hellenistik Dönem Sur Duvarlarından Görünüm

Resim 18: Geç Antik Çağ Yapı Kalıntılarından Görünüm

Resim 19: Geç Antik Çağ Yapı Kalıntılarından Görünüm

Resim 20: Strobilos Antik Kenti Liman Kalıntılarından Görünüm
(Fot. Adnan Diler)

Resim 21: Strobilos Antik Kenti Liman Kalıntılarından Farklı Açıdan
Görünüm (Fot. Adnan Diler)

